

Asia: VN/34680/2022

Lausuntopyyntö Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommentit alatyöryhmän 1. Rikollisuus ja rikosasioiden käsittely sekä rangaistukset ja niiden täytäntöönpano ehdotuksista

Vammaisiin kohdistuva rikollisuus on tyypillisesti ns. piiloon jäävää rikollisuutta ja siihen kuuluu erityispiirteitä liittyen niin itse tekoihin kuin tekijäänkin. Poliisiammattikorkeakoulun selvityksestä käy ilmi, että vammaisiin ihmisiin kohdistuvien viharikosepäilyjen määrä on kasvussa (2022: 54 kpl, 2023: 128 kpl). Kaikista vuonna 2023 tehdyistä vammaisuuteen liittyvistä päärikoksista asianomistaja tunki (esim. ystävä, sukulainen, läheinen, tietää nimeltä) teosta epäillyn 60 prosentissa kirjatusta tapauksista. Viharikoksesta tai -puheesta ei ole omaa rikostunnusmerkistöä, mutta rangaistuksen koventamisperusteena henkilön ominaisuus kuten esim. vammaisuus voi koventaa rangaistusta. Oikeuskäytännössä rangaistusten ankaroitumista vammaisuuden vuoksi ei ole havaittavissa. Invalidiliitto esittää avainsyyttäjä- tai erikoissyyttäjäjärjestelmän kehittämistä siten, että vammaisuus otetaan nykyistä paremmin huomioon rikosprosessin eri vaiheissa painottuen esitutkintaan. Jos rikokselle ei vihamotiivia löydy tai se ei tule ilmi esitutkinnassa, niin koventamisperustetta ei sovelleta tuomioistuimessa.

Rikoslakiperusteinen syrjintä on vain perusmuotoisena rangaistava ja käytännössä sakkojuttuna tuomittava. Rikosperusteisen syrjintäjutun intressi liittyykin joko yhdenvertaisuuslakiin perustuvaan hyvitykseen tai vahingonkorvauslain kärsimyskorvauksiin eli kumuloituna siviiliprosessiin. Siviiliprosessissa on kuitenkin häviäjän osalta kuluriski, joten Invalidiliitto esittää syrjintärikostyyppisiin siviilijuttuihin kulukattoa tai muuten tuomioistuimen kohtuullisuusharkinnan lisäämistä oikeudenkäyntikulujen osalta syrjintäjutuissa. Samalla tulisi tehdä selvitys syrjinnän kvalifiointiperusteista ja arvioida syrjinnän säätämistä myös törkeäksi tekemuodoksi.

2. Kommentit alatyöryhmän 2. Siviiliasioiden käsittely, sovittelu ja vaihtoehtoiset riidanratkaisukeinot ehdotuksista

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivaltaa muutettiin 1.6.2023 alkaen, jolloin lautakunnalle säädettiin laissa mahdollisuus suosittaa hyvitystä syrjinnästä. Kyse ei ole velvoittavasta

päätöksestä. Invalidiliitto katsoo, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivaltaa tulee tarkastella osana Oikeuslaitostyöryhmän siviiliasioiden käsittelyä.

Invalidiliiton näkemyksen mukaan, mikäli yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivaltaa laajennettaisiin määrätä hyvitys velvoittavasti, niin tämä vähentäisi tarvetta nostaa syrjintäasiassa erikseen siviilikanne hyvityksen määräämiseksi yleisissä tuomioistuimissa. Invalidiliiton esittämä uusi toimenpide vähentäisi yleisten tuomioistuinten jutturuuhkaa siviiliasioissa eikä syrjinnän loukkauksen uhrille syntyisi kulumista yleisen tuomioistuimen yksittäisen ratkaisun lopputuloksesta. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on matalan kynnyksen oikeussuojaelin, jossa ei peritä asian käsittelystä tai toimituskirjoista kustannuksia. Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) antoi vuonna 2019 Suomelle suosituksen siitä, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle tulee lisätä määräsvalta antaa syrjinnän uhrille hyvityksiä.

3. Kommentit alatyöryhmän 3. Hallinto-oikeudelliset asiat ja erityistuomioistuinasiat ehdotuksista

Hallinto-oikeudelliset asiat

Invalidiliitto huomauttaa, että hallinto-oikeuksissa käsitellään jäsenistömme kannalta tärkeitä vammaispalvelulain soveltamiseen liittyviä asioita. Hyvinvointialueet järjestäjinä ovat verrattain uusia ja niillä on ollut selkeitä vaikeuksia hahmottaa vammaispalvelulain vaikeavammaisille kuuluvia subjektiivisia oikeuksia. Invalidiliitto katsoo, että vaikeasti vammaisten ihmisten oikeussuojan saatavuus on tällä hetkellä heikkoa ja he ovat muutenkin haavoittuvassa asemassa, kun puhutaan perusoikeusherkistä jokapäiväiseen elämään kuuluvista toissijaiseen erityislakiin perustuvista sosiaalipalveluista. Toissijainen erityislainsäädäntö subjektiivisine oikeuksineen on lisäksi puiteluontoista, josta on olemassa runsaasti oikeuskäytäntöä. Siten työryhmän ehdottama toimenpide 70. tuomarien osaamisesta ja erikoistumisesta tulisi mahdollistaa poikkeamisen hallinto-oikeuksien alueellisesta toimivalta-alueesta myös vammaispalveluasioissa. Samalla Invalidiliitto esittää vammaispalveluasioiden keskittämistä johonkin hallinto-oikeuteen.

Aiemmin vammaispalvelulain subjektiiviset oikeudet katsottiin siinä määrin tärkeiksi sosiaalipalveluiksi, että korkein hallinto-oikeus käsitteli hallinto-oikeuden päätöksistä tehdyt valitukset ilman valituslupaa. KHO:ssa valituslupia on myönnetty vammaispalvelulain mukaisiin valituksiin hyvin niukasti, vuosittain vain jotain kertoja, vaikka valituslupahakemuksia on ollut yli sata. KHO:n ei tarvitse perustella ratkaisuaan, jos valituslupaa ei myönnetä. Tällöin hallinto-oikeuksien ratkaisut alkavat määrittämään vammaispalvelulain soveltamista hyvinvointialueilla. Vammaispalvelulaista on tulossa kokonaisuudistus 1.1.2025 alkaen sisältäen täysin uusia vammaispalveluita ja nykyisiä palveluita osin pykälän sanamuotoja muuttamalla. Uuden lain sanamuotojen myötä nykyisin soveltamiskäytäntö ei sellaisenaan olisi sovellettavissa, mikä voisi edellyttää KHO:lta linjaratkaisuja vaikkapa henkilökohtaiseen apuun liittyen, vaikka siitä nykyisissä säädetään ja on olemassa oikeuskäytäntöä.

Invalidiliitto esittää, että lakia muutetaan siten, että KHO käsittelee vammaispalvelulain tulkinnasta tehtyjä valituksia ilman valituslupaa. Vammaispalvelulaki on muutenkin puiteluontoinen ja eroaa merkittävästi muusta hallinto-oikeudellisesta sääntelystä kuten esim. veroasioista. Invalidiliitto katsoo, että KHO:n valitusluvan poistaminen merkitsisi YK:n vammaissopimuksen 13 artiklan (Oikeussuojan saavutettavuus) veloitetta varmistaa vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden yhdenvertaisesti muiden kanssa mm. menettelyllisten mukautusten kautta.

Hallinto-oikeus käsittelee myös yhdenvertaisuuslain tulkintaan liittyviä valituksia, joita yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on antanut syrjintähakemuksiin liittyen. Lautakunta on antanut linjaratkaisuja mm. koskien vammaisten henkilöiden kohtuullisia mukautuksia, koska yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä on erityinen säännös vammaisia ihmisiä koskien ja kohtuullisten mukautusten epääminen on vammaisiin ihmisiin kohdistuva erityinen syrjinnän muoto. Invalidiliitto painottaa, että myös lautakuntamenettelyä tulisi avata Oikeuslaitostyöryhmän ehdotuksissa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan osalta, koska se kuuluu oikeusministeriön hallinnon alaan, vaikka on itsenäinen ja riippumaton viranomaisena. Lautakunta antaa syrjintähakemukseen muutoksenhakukelpoisen hallintopäätöksen. Lautakunta soveltaa myös aktiivisesti YK:n vammaissopimuksen artikloja osana yhdenvertaisuuslain tulkintaa, joten hallinto-oikeuksille se merkitsee tavallaan uuden oikeuslähteen käyttöä niiden hallintolainkäyttötoiminnassa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivaltaa tulee tarkastella osana lautakuntamenettelyn arviointia. Tässä yhteydessä on syytä lisätä työelämän syrjintäasiat osaksi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivaltaa, jotta yhdenvertaisuuslain osittaisuudistus olisi looginen jatkumo yhdenvertaisuusvaltuutetun saatua toimivallan käsitellä työsyryjinnän yksittäiskysymyksiä. Työsyryjinnän lisääminen lautakunnan toimivaltaan edellyttäisi lautakunnan kokoonpanoon tehtäviä muutoksia, jotta asiantuntijuus työelämän syrjintäkysymyksiin varmistetaan esim. työmarkkinajärjestöjen edustajia. ECRI antoi Suomelle suosituksen vuonna 2019 siitä, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivallan tulisi käsittää myös työelämän syrjintäkysymyksiä muissakin kuin tasa-arvolain mukaisissa sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin asiaryhmissä.

Erytistuumioistuimet - Vakuutusoikeus

Nykytilan kuvaus vakuutusoikeutta koskien ei pidä täysin paikkaansa. Siinä todetaan, että etuuslaitokselta oikaisematta jättämisen jälkeen asia siirtyisi suoraan vakuutusoikeuteen (VAKO). Kelan etuusasioissa mm. vaativa lääkinällinen kuntoutus, ammatillinen kuntoutus, kaikki vammaisetuudet, tulkkauspalvelut, sairauspäivärahat ja työkyvyttömyyseläkkeet sosiaaliturvasioiden muutoksenhakulautakunta (SAMU) käsittelee mm. niistä tehdyt valitukset. SAMU käsittelee lautakunnan asianmukaisessa kokoonpanossa, johon kuuluu mm. korvauksensaajia edustava jäsen ja lääkärijäsen, jopa yli 43.000 asiaa vuosittain. Murto-osa tästä etenee VAKO:on asti (yhteensä 3500 asiaa ml. muut lautakunnat esim. TAMLA).

Invalidiliitto katso, että Oikeuslaitostyöryhmän esityksissä tulisi tehdä katsaus myös poikkihallinnollisesti (STM) lautakuntamenettelyyn ja arvioida kokonaisuutena sosiaaliturva-asioiden muutoksenhaun kehittämistoimia. Ehdotuksen otsikon mukaisesti tulisi tarkastella sosiaaliturva-asioiden muutoksenhaun kokonaisuutta eikä pelkästään pistemäisesti VAKO:n asemaa siinä. Vakuutusosoikeuden asioiden käsittelyaika on ollut keskimäärin noin yksi vuosi. Invalidiliiton mielestä tämä on aivan liian pitkä aika keskeisten sosiaaliturvaetuuksien käsittelyssä ja siten pitäisi tehostaa myös samalla VAKO:n käsittelyprosessia.

4. Kommentit alatyöryhmän 4. Oikeudellinen neuvonta ja avustaminen ehdotuksista

-

5. Kommentit alatyöryhmän 5. Täytäntöönpano ja Ulosottolaitoksen toiminta ehdotuksista

-

6. Kommentit alatyöryhmän 6. Hallinto-, henkilöstö- ja koulutusasiat ehdotuksista

-

7. Muita huomioita Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

Invalidiliitto huomauttaa oikeuspolitiikkaan ja oikeuspalveluihin liittyen tuomioistuineläytöksen toimintaympäristön fyysisestä esteettömyydestä, joka koskee mm. tuomioistuinsaleja ja rakennuksia sekä tiedonsaannin saavutettavuudesta (mm. oikeudenkäyntiaineisto ja toimituskirjat), jotta eri tavoin vammaiset ihmiset voivat osallistua eri rooleissa oikeuspalveluiden käyttäjänä. YK:n vammaisyleissopimuksen (Oikeussuojan saavutettavuus) 13 artiklan alakohdan 1) mukaan ”sopimuspuolet varmistavat vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden yhdenvertaisesti muiden kanssa, muun muassa järjestämällä menettelyllisiä ja ikään perustuvia mukautuksia, helpottaakseen heidän tehokasta suoraa ja välillistä osallistumistaan, myös todistajina, kaikkiin oikeudellisiin menettelyihin, tutkintavaihe ja muut valmisteluvaiheet mukaan lukien.”

Eduskunnan oikeusasiamies (OA) Petri Jääskeläinen on antanut päätöksen (151/2023) kanteluasiaan, jossa alaraajahalvaantunut henkilö oli kuljetettu ilman pyörätuoliaan poliisivankilaan, jonka tilat olivat liikkumisesteiselle kantelijalle sopimattomat. Kantelija oli muun muassa joutunut ulostamaan eri puolille putkaa kyljellään maaten. Oikeusasiamies katsoo, että mm. ”kantelijan kohtelussa säilössä pidon aikana on loukattu hänen ihmisarvoaan sekä Suomen perustuslaissa, Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja YK:n vammaisyleissopimuksessa taattuja oikeuksiaan. OA on kiinnittänyt poliisilaitoksen huomiota muun muassa tilojen esteettömyyden puutteisiin ja antanut poliisilaitokselle huomautuksen vastaisen varalle poliisilain perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen periaatteen vastaisesta menettelystä, WC:n käyttömahdollisuuden puutteesta, ruokailusta lattialla, riittämättömästä valvonnasta, ns. kohtuullisten mukautusten epäamisestä.”

Linkki: <https://www.oikeusasiamies.fi/w/vammaisen-henkil%C3%B6n-ihmisarvoa-loukattiin-poliisivankilassa>

Edelleen YK:n vammaissopimuksen artiklan 13 alakohdan 2) nojalla ”osana oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden varmistamista vammaisille henkilöille sopimuspuolet edistävät lainkäytön alalla työskentelevien, kuten poliisin ja vankilahenkilöstön, asianmukaista koulutusta.” Tällä sanotulla yleissopimuksen kohdalla on vaikutuksia erityisesti rikosprosessiin rikosten esitutkintavaihe ja rangaistuksen täytäntöönpano huomioon ottaen.

Invalidiliitto ry

Janne Juvakka	Laura Andersson
toimitusjohtaja	yhteiskuntasuhdejohtaja

Gustafsson Henrik
Invalidiliitto ry - Yhteiskuntasuhteet